

Presència actual de *Martes foina* a Eivissa (Illes Balears)

Pilar ESCANDELL

SHNB

Escandell, P. 2004. Presència actual de *Martes foina* a Eivissa (Illes Balears). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 47: 57-62. ISSN 0212-260X. Palma de Mallorca.

SOCIETAT D'HISTÒRIA
NATURAL DE LES BALEARS

Aquest treball té com a objectiu conèixer la presència actual de *Martes foina* a l'illa d'Eivissa. Aquesta recerca va ser impulsada al trobar el cos d'un Mart atropellat a una localitat de l'illa, com a evidència de la seva existència. Per aquest motiu es va decidir fer un treball de recerca d'informació entre la població d'Eivissa, per tal de conèixer si encara existeix aquest mamífer o ja està desaparegut definitivament. Mitjançant les enquestes s'ha vist que les observacions de *Martes foina* indiquen una recessió demogràfica des dels anys 40 i 50 i una població en estat relictual.

Paraules clau: *Martes foina*, *Eivissa*, *Illes Balears*, *presència actual*, *subespècie*, *perill d'extinció*.

CURRENT PRESENCE OF *Martes foina* IN IBIZA (BALEARIC ISLANDS). This work aims to check the presence of *Martes foina* in Ibiza. The search of martens started when the dead body of a marten was found on a country road in Ibiza. That finding proved the existence of martens in the island, so a group of scientists decided to investigate the presence of that mammalian in Ibiza by surveying the inhabitants of the island in order to check if martens are definitely extinguished. The surveys show that martens have experimented a demographic recession since the 40's and that the current population is residual.

Keywords: *Martes foina*, *Ibiza*, *Balearic islands*, *current presence*, *subspecies*, *near-extinction*.

Pilar ESCANDELL Can Escandell N°33. Sant Joan de Labritja. 07810. Eivissa.

Recepció del manuscrit: 13-jul-04; revisió acceptada: 9-des-04.

Introducció

La Fagina, *Martes foina* (Erxleben 1777), és un mustèlid de talla mitjana, àmpliament distribuït a tota Europa, incloses les penínsules Ibèrica, Italiana i Balcànica, absent de les illes mediterrànies, excepte Corfú, Rodas i Creta, illa aquesta on és prou abundant (J. Mayol obs. pers.).

La presència de *Martes foina*, denominat localment Mart, a l'illa d'Eivissa és coneguda des dels treballs de Barceló i Combis (1872, 1875). A meitat del segle passat, es col·lectaren alguns

exemplars (Köller, 1931), els cranis dels quals han estat examinats per Delibes (1979), que confirma definitivament la seva adscripció taxonòmica. La seva presència actual era considerada dubtosa per Alcover (1979), qui recull vagues indicacions de caçadors locals de captures molt ocasionals. És interessant anotar que Delibes i Amores (1986) van constatar que els cranis d'origen eivissenc que van poder estudiar són de talla més petita que els continentals (a l'igual que els de l'illa de Creta), tot i que l'escasesa del material disponible no permet una descripció taxonòmica vàlida, ja que existeix un dimorfisme sexual (les

femelles són més petites que els mascles), i el 60% dels cranis pertoneixien a femelles. Tot i això, totes les mesures biomètriques del mart d'Eivissa són estadísticament més petites que les mesures preses amb marts d'Europa Central. És possible, per tant, que la població eivissenca hagi evolucionat en condicions insulars, i sigui avui una forma diferenciada, cosa que merxeria estudis específics, i podria considerar-se com una subespècie d'Eivissa. Als estudis de Delibes i Amores (1986) parlen d'una presumible evidència de la deriva genètica i efecte fundador degut a la insularitat, que es reflexa en l'elevada freqüència en que el dos foràmens mandibulars estan fusionats en un sol als cranis de *Martes foina* d'Eivissa. Però l'espècie no ha estat descrita for-

malment i se la denomina *Martes foina* ssp. (Delibes *et al.*, 1979; Delibes *et al.*, 1986; Alcover 1988).

Al continent europeu, és de costums relativament antropòfiles. A Eivissa, és amb tota seguretat una espècie introduïda en temps històrics, ja que –com altres mamífers terrestres– és absent del registre fòssil. L'origen d'aquesta introducció és incerta.

La població eivissenca ha estat considerada extinta per diversos autors (Mejías i Amengual, 2000; Reig, 2002). Aquest darrer autor la considera no amenaçada a la Península Ibèrica.

El setembre de 1998, a Portinatx, va ser atropellat un exemplar de *Martes foina*, i entregat al GEN-GOB (Mayol, 2001). Malauradament,

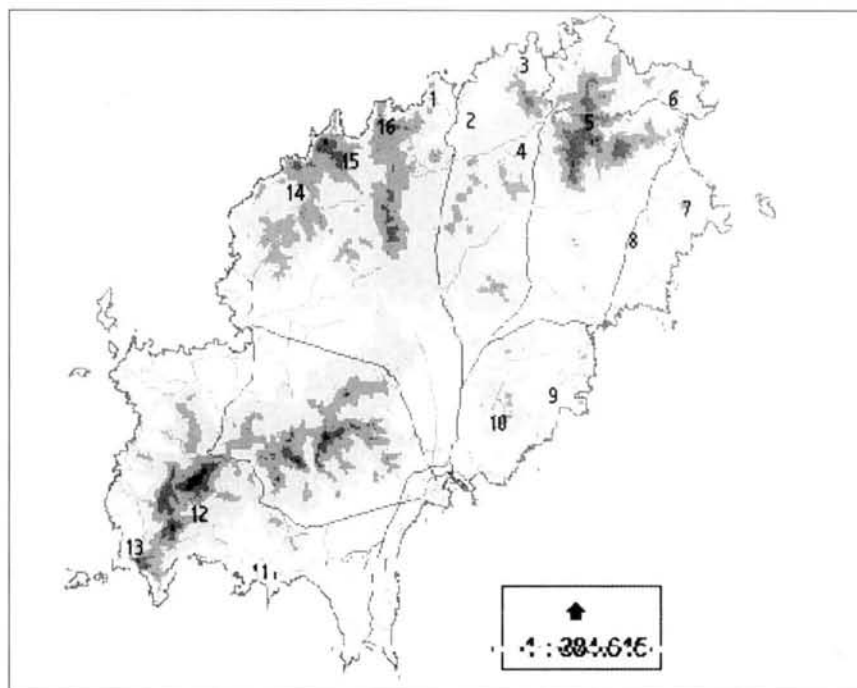

Fig. 1. Localitats on s'han recollit indicis de la presència de *Martes foina*. La Costa de ses Marines engloba 1-2 km de la costa dels Amunts, començant al Port de Sant Miquel fins Cala d'en Serra, passant per ses Marines de Benirràs. 1: Labritja, 2: Sa Cala, 3: Cap Roig, 4: Ses Mines, 5: Cala Llonga, 6: Jesús, 7: Punta des Jondal, 8: Cala d'Hort, 9: Es Cubells, 10: Corona, 11: Es Ais, 12: Cala Aubarca.

Fig. 1. Places where some signal of Stone marten presence has been found. Ses Marines Coast spreads out from Sant Miquel harbour to Cala d'en Serra through Ses Marines de Benirràs, and it stretches over 1-2 km of the Amunts Coast. 1: Ses Marines, 2: S'Hort d'en Frare, 3: Xarracó, 4: Labritja, 5: Es Amunts, 6: Sa Cala, 7: Cap Roig, 8: Ses Mines, 9: Cala Llonga, 10: Jesús, 11: Punta des Jondal, 12: Es Cubells, 13: Cala d'Hort, 14: Corona, 15: Es Ais, 16: Cala Aubarca.

sols se'n conserva una fotografia publicada per Roig (2000). Aquesta dada indica la presència actual de l'espècie, i va estimular el Servei de Conservació d'Espècies (Conselleria de Medi Ambient) a indagar sobre la seva presència i distribució actual. El treball ha estat efectuat en el marc de la col·laboració d'aquest servei i el departament de biologia de la UIB.

Mètode del treball

Atès que l'animal és de molt difícil observació, pels seus costums nocturns i caràcter esquiu, s'ha optat per un procediment d'enquesta entre la població rural. Per portar-la a terme, es prepararen unes làmines en color dels distints carnívors de talla similar (Fagina, Geneta i Mart), sense els

Nom	Localitat	Professió	Edat	Caçador
Boned, Antonio	Sant Antoni	Autònom	69	SI
Bufí, Joan	Sant Miquel	Forner	55	SI
Clapés Colomar, Xicu	Sant Carles	Agricultor	77	SI
Escandell Marí, Vicent	Sant Joan	Aeroport	57	NO
Ferrer Juan, Mariano	Santa Eulària	Autònom	58	NO
Fornàs, José	Sant Miquel	-	28	SI
Gat, Vicent	Sa Cala S. Vicent	-	62	SI
Juan Ferrer, Carles	Sant Carles	Agricultor	72	NO
Marí Marí, Joan	Sa Cala S. Vicent	Escola nàutica	44	SI
Marí Marí, Vicent	Santa Eulària	Carnicer	52	SI
Marí Ribes, Antoni	Sant Jordi	Agricultor	71	SI
Marí Ripoll, José	Sant Joan	Botiguer	72	SI
Marí, Vicente	Sa Cala S. Vicent	Hosteleria	56	SI
Ortiz Ramos, Manuel	Sant Josep	-	48	SI
Palerm Torres, Joan	Santa Gertrudis	-	63	SI
Planyells Tur, José	Sant Miquel	Agricultor	77	SI
Planyells, Miquel	Sant Miquel	Agricultor	74	SI
Prats Ribes, José	Sant Josep	Agricultor	57	SI
Ramón Riera, Joan	Sant Miquel	Agricultor	80	SI
Ribas Marí, Joan	Es Cubells	Agricultor	80	SI
Ribes Tur, Xicu	Sant Agustí	Funcionari	40	SI
Riera Bonet, Mariano	Puig d'en Valls	Forner	70	SI
Ripoll Torres, Antoni	Sant Joan	Camioner	67	SI
Ripoll Torres, Vicent	Sant Joan	Miner	68	NO
Roig Costa, Pep	Santa Eulària	Cuiner	76	SI
Roig Tur, Pere	Jesús	Agricultor	66	SI
Roig, Antoni	Sant Carles	Autònom	72	SI
Romero, Manuel	Sant Llorenç	Obrer	32	SI
Salvador, Antoni	Santa Eulària	Pescador	73	SI
Serra Serra, Vicent	Eivissa	Industrial	77	NO
Serra, Mariano	Eivissa	Naturalista	-	NO
Torres Marí, Mariano	Portinatx	Agricultor	75	SI
Torres Ramón, José	Sant Mateu	Agricultor	70	SI
Torres Torres, Antoni	Sant Miquel	Autònom	56	SI
Torres Torres, Miquel	Jesús	Agricultor	76	SI
Torres Torres, Vicent	Sant Miquel	Autònom	48	SI
Tur, Joan	Santa Eulària	Cuiner	57	SI

Taula 1. Persones entrevistades durant l'estiu de 2003.

Table 1. People interviewed in the summer of 2003.

Localitat	Nº d'entrev.	Rang d'edats	Ha vist <i>M.foina</i>	Coneix però no ha vist
Sant Miquel	7	28-77	3	4
Santa Eulàlia	5	52-76	2	3
Sant Joan	4	57-62	3	1
Sa Cala	3	44-62	1	2
Sant Carles	3	72-77	1	2
Sant Josep	2	48-57	0	2
Jesús	2	66-76	0	2
Puig den Valls	1	70	1	0
Portinatx	1	75	1	0
Es Cubells	1	80	1	0
Vila	2	77	1	1
Sant Mateu	1	70	1	0
Sant Jord	1	71	1	0
Santa Getrudis	1	73	0	1
Sant Agustí	1	70	0	1
Sant Llorenç	1	32	0	1
Sant Antoni	1	69	1	0
TOTAL	37	28-80	17	20

Taula 2. Resum de les enquestes efectuades sobre Martes foina a l'illa d'Eivissa. Estiu 2003.

Table 2. Summary of the surveys on Stone marten in Ibiza island. Summer 2003.

noms, que es presentaren a pagesos i caçadors de l'interior de l'illa. Després també se'ls mostrava una foto del mart atropellat a Portinatx per tal de verificar la seva coneixença de l'espècie. Amb cada un d'ells, es mantenia una entrevista d'una durada aproximada de 15 o 20 minuts en la qual, a més de les dades personals, se li demanaven observacions i referències concretes, amb detall de localitat i any (exactes o aproximats), i altres qüestions que poguessin ser d'interès, com detalls de captures, referències indirectes, etc. Els resultats s'anotaven en una fitxa de camp.

Les enquestes han estat realitzades l'estiu de 2003, entrevistant un total de 37 persones, bàsicament caçadors degut a que són les persones que més freqüenten els boscos d'Eivissa i tenen més possibilitats de veure marts i genetes, sobretot per les costums crepusculars d'aquests mamífers i per la seva distribució associada a grans masses forestals.

Les àrees d'entrevista van ser al nord de l'illa, sobretot a la zona dels Amunts, per intensificar la cerca d'informació a les àrees pròximes a la troballa de l'any 1998 a Portinatx.

Es Amunts és un topònim per indicar aquest

territori de formacions muntanyenques que va des de quasi el poble de Sant Antoni fins als voltants de Sant Vicent de Sa Cala. Tot una sèrie de factors (conservació d'àrees de conreu, àrees forestals més o menys denses, baixa pressió urbanística i un residencial dispers), fan que aquesta zona es consideri com una unitat diferenciada de la resta de l'illa i serveixi com a refu-

Període	Nº d'observacions
1936-1945	5
1946-1954	7
1955-1963	2
1964-1972	0
1973-1981	1
1982-1990	0
1991-2000	2
TOTAL	17

Taula 3. Observacions concretes dels informadors enquestats, reunides per períodes cronològics.

Table 3. Specific observations from surveyed people, sorted chronologically. Concrete observations of the interviewed informers, reunited for cronologic periods.

Localitat d'observació	Anys aproximats
Costa dels Amunts	1995-1996
Cala Llonga	1993
Cala Aubarca- Sant Mateu	1953
Sant Joan de Llabritja	1950
Es Canaret. Xarracó	1949 i 1950

Taula 4. Darreres observacions dels informants entrevistats de presència de Martes foina a Eivissa.

Table 4. Latest observations from surveyed people about the presence of Stone marten in Ibiza.

gi de nombroses espècies vegetals i animals. Al mateix temps, s'han recollit altres informacions de naturalistes eivissencs (Taula 1).

Resultats

La taula 2 resumeix les entrevistes realitzades, i el mapa 1, les localitats on s'han recollit informacions verbals sobre la possible presència de l'espècie.

Tots els nostres entrevistats, excepte un, coneixen l'animal, i la major part en recorden observacions personals (veure taula 2). Van poder identificar a les làmines en color quin animal era la fagina, ja que tots apuntaven al dibuix que presentava la taca de la gargamella de color blanc. Així i tot, abans de mostrar els dibuixos feien una descripció de la talla i la coloració, donant importància a la taca blanca de la gargamella i al pellatge sense taques, per diferenciar-lo de la geneta.

Atès que els entrevistats no varen ser seleccionats a l'atzar, no es poden considerar representatius de la població, però en qualsevol cas, la dada apunta a un coneixement generalitzat de l'espècie per la població rural d'Eivissa.

Les observacions dels informants es distribueixen cronològicament com s'indica en la taula 3.

El nombre d'observacions s'explica en part per l'edat dels entrevistats. Els més joves no poden recordar observacions anteriors al 1945, de manera que aquest nombre és més baix que al període següent, no tant perquè la fagina fos més escassa, sinó per efecte de la mostra d'informadors.

L'espècie va ser molt corrent a Eivissa al voltant de 1930 degut al gran nombre d'espècimens recol·lectats per Grün a aquells anys en un breu període de temps (Delibes i Amores, 1986).

La taula 4 resumeix les informacions de les darreres observacions concretes obtingudes amb la realització de les enquestes.

Consideram dubtoses dues dades més: 1963 (Es Ais, Sant Mateu) i 1973 (Ses Feixes de Corona), ja que els observadors no distinguien bé el mart de la geneta. A aquestes observacions, cal afegir la troballa d'excrements als darrers anys, suposadament de fagina, a la Cova des Mart i a la Cova Negra (Sant Joan), (Marià Serra, com. pers.).

En ocasió de les enquestes, s'anotaven també informacions sobre captures. En total, hem obtingut 20 referències de captures, la major part de les quals (14) els entrevistats varen dir que s'efectuaren amb "trampes d'agafar marts", consistents en bracons de ferro o ceps. També hem recollit testimonis de l'ús de caixes-trampa, que curiosament el nostre informant denominava "trampa de garballet", mot usat a Mallorca per a denominar els ceps usats en temps primer per a capturar aus. Altres testimonis de captura es refereixen a escopeta (3 casos), rateres (1) i cans (1). Diversos informadors recorden la forta pressió que exercien sobre aquesta espècie i la geneta, per caçadors professionals valencians que visitaven regularment Eivissa fins els anys 40, per a l'obtenció de les pells, i els pagaments efectuats als ajuntaments pels peus de l'animal. Aquesta activitat de caça per obtenir-ne la pell és considerada per la generalitat dels nostres informadors com a directament responsable de la refracció de l'espècie a l'illa. A més, per a la població rural eivissenca anava bé l'eliminació de la salvatgina (fagina i geneta) per tal d'evitar així pèrdues tant agrícoles com d'animals domèstics (gallines, coloms, conills).

A més, convé anotar que Cosme Aguiló (com. pers.), en ocasió de la seva recerca sobre toponímia dels illots pitiusos, va recollir de fonts orals l'observació reiterada d'un exemplar de mart a l'Illot de Ses Rates, davant Ses Figueretes, que s'hi va observar dos o tres anys, devers l'any 1928. Ningú sabia com havia arribat.

Una altra citació a destacar, és que es va observar un mart pel camí de Benimussa, a Sant

Josep, al mes de Juliol del 2004, a plena llum del dia (Carles Santana, com. pers). Es pensa que aquest indret pot ser un lloc de pas de l'animal adequat a la seva mobilitat.

Conclusions

Una proporció molt important de la població rural eivissenca coneix la presència de *Martes foina* a l'illa, tot i que les observacions indiquen una recessió demogràfica molt marcada des dels anys 40-50 del segle XX.

L'espècie estava sotmesa a una forta pressió, amb captures professionals de caçadors llewantins fins als anys 40, i ocasionalment per gent de l'illa.

La mort accidental d'un exemplar el 1998, i diverses observacions complementàries indiquen l'existència d'una mínima població de l'espècie al nord i est d'Eivissa, sobretot per l'entrevista amb en Marià Serra que assegura, degut a la presència d'excrements, que a la zona de Ses Marines del Port de Sant Miquel queda una població de fagines aïllada; i per la observació personal de Carles Santana a l'estiu del 2004, a més de les darreres observacions als últims anys per part de caçadors de l'illa.

Agraïments

Volem fer explícit el nostre agraïment als informadors que han fet possible aquest treball, per la seva amabilitat en proporcionar les dades que l'han fet possible; igualment, a Esteban Cardona i Jaume Estarelles per haver-me proporcionat contactes molt útils, i a les persones esmentades en el text per altres informacions, com en Marià Serra de l'Institut d'Estudis Eivissencs, i en Carles Santana, director del parc natural de Cala d'Hort. A Joan Mayol, per l'estímul a la realització de la tasca i la seva ajuda en la redacció del present treball, a la Dra. Isabel Moreno, pel seu suport i al Dr. Josep A. Alcover, per la seva ajuda amb la bibliografia.

Bibliografia

- Alcover, J.A. 1979 *Els mamífers de les Balears*. Manuals d'Introducció a la Naturalesa, 3. Ed Moll. Palma de Mallorca.
- Alcover, J.A., Delibes, M., Gosàlbez, J. i Nadal, J. 1986. *Martes martes* Linnaeus, 1758 a les Balears. *Misc. Zool.*, 10: 323-333.
- Barceló, F. 1872. Mamíferos de las Baleares. *Rev. Bal. Lit. Cien. Art.* 1: 86-88; 99-102; 133-135. Palma de Mallorca.
- Barceló, F. 1875. Apuntes para la fauna balear. Catálogo de los mamíferos observados en las islas Baleares. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 5: 53-68.
- Delibes, M. 1979. *Martes foina* (Erxleben, 1777) y no *Martes martes* (Linnaeus, 1758) en la isla de Ibiza (Pitiusas, Baleares). *Doñana Acta Vertebrata*, 6: 239-240.
- Delibes, M. i Amores, F. 1986. The Stone Marten *Martes foina* (Erxleben, 1777) (Mammalia, Carnivora) from Ibiza (Pitiusic, Balearic Islands). *Misc. Zool.*, 10: 335-345.
- Köller, O. 1931. Die Säugetiere der Pityusen (Spanien) *Sitzb. Ak. Wiss. Wien. Math. Naturwiss. Kl. Abt. I* (140) 57-65.
- Mayol, J. 2001. L'estudi de la fauna a les Illes Balears durant el darrer decenni. In: Pons, G.X. (Ed.) *III Jornades del Medi Ambient de les Illes Balears*, 18-23.
- Mejías, R. i Amengual, J. 2000. *Llibre vermell dels Vertebrats de les Balears (2ª ed)*. Documents tècnics de Conservació. II època, num 8. Conselleria de Medi Ambient. Palma de Mallorca.
- Reig, 2002. *Martes foina* (Erxleben, 1777). Garduña. In: Palomo, L.J. i Gisbert J (Eds.) *Atlas de los Mamíferos Terrestres de España*. Ministerio de Medio Ambiente. Pp. 270-273.
- Roig, J. 2000. Objectiu: Rescatar el Mart d'Eivissa. *Baladre*, 3-4. Eivissa.
- Samblás, F.J. i Martínez, O. 2003. Hallazgo de un ejemplar de garduña de ibiza (*Martes foina* ssp.). *Galemys* 15 (1), 69-71.